

Tahsin BOZDAĞ

Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, tbozdag99@gmail.com, Malatya-Türkiye

ORCID:0000-0001-7412-9323

Ayşe Aslıhan EROĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, aslihanerguder@atauni.edu.tr, Erzurum-Türkiye

ORCID:0000-0002-0320-3300

MALATYA YÖRESİ HEYBE DOKUMA ÖRNEKLERİ

Özet

Geleneksel Türk sanatları içinde yer alan dokuma sanatı, sanatsal ve kültürel bağlamda Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Malatya yöresi dokuma alanında köklü ve zengin bir değere sahipken günümüzde bu değer hızla kaybolmaktadır. Malatya yöresi dokuma değerinin anlaşılması ve kayıt altına alınması için; bu çalışmada Malatya yöresi heybe dokumaları kompozisyon, desen, renk ve malzeme itibariyle incelenmiştir. Konu kapsamında yörede Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanyol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan, Yeşilyurt yerleşim yerlerine gidilerek heybe dokuma örneklerine ulaşılmış, kaynak kişiler ile görüşülerek yöreye özgü dokuma örneklerinde tespit edilen bulgular çalışmanın çeşitli bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Çalışma kapsamında Malatya yöresine özgü heybe dokuma örnekleri dokundukları yerleşim yeri ve dokuyucularının yöreye özgü dokuma kültürleri kayıt altına alınmaya çalışılıp, uygun görülen örnekler teknik olarak incelenerek bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Malatya yöresinde heybe dokumalar genellikle azık torbası veya yük torbası olaraktan adlandırıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Yörede yapılan saha araştırması sonunda kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre tespit edilen heybe dokumaların en eskisi 70 yıllık en erken tarihli olanı ise 30 yıllık olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yörede en kıymetli olan heybe dokumaların ise gelin çeyizini taşıyan nakışlı heybe veya yöre ağzıyla nakş heybe olarak adlandırılan heybeler olduğu tespit edilmiştir. Yöre de bulunan heybe dokumalar incelendiğinde; kullanılan yanlış ve renkler yörede dokunan halı ve düz dokuma örnekleriyle benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Heybe, Malatya, Yanış.

MALATYA REGION SADDLEBAG WEAVING SAMPLES

Abstract

In this study, the saddlebag weavings of Malatya region were examined in terms of pattern, composition, color and material. Within the scope of the subject, saddlebag weaving samples were reached by visiting the settlements of Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanyol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan Yeşilyurt in the region, and the findings were explained in detail in various parts of the study. Within the as scope of the research, saddlebag weaving samples specific to the Malatya region were tried to be recorded in the settlement where

they were woven and the local weaving cultures of the weavers, and the suitable samples were included in this study by examining them technically.

In the Malatya region, it has been learned that saddlebag weaving is generally called a food bag or a load bag. According to the as information given by the source, the oldest of the saddlebag weavings is 70 years old and the earliest is 30 years old. It has been determined that the most precious saddlebag weavings in the region are the embroidered saddlebags that carry the bride's dowry or the saddlebags called naksh saddlebags in the local dialect. The motifs and colors used in the saddlebag weavings of the region are similar to the carpet and plain weaving samples woven in the region.

Keywords: Weaving, Carpet bag, Malatya, Yanış.

1. Giriş

Kadim medeniyetlerin sosyal ve kültürel gelişim evrelerini, gelişim evrelerindeki kültürel yansımaları ve bu kültürel yansımaların somut örneklerini en iyi gösteren sanat eseri ürünlerin biriside el sanatları ürünlerdir. Tarih boyunca Türk kültürünün duygu ve düşüncelerin bir arada sunan ürünlerin başında el dokumaları gelmektedir. El dokuması sanat ürünleri Orta Asya'dan günümüze kadar uzaman zamanın ata izlerini gelenekleri, görenekleri, inanış, sosyal ve ekonomik yapısı olmak üzere Türk toplumunu var eden tüm unsurları bünyesinde barındırmaktadır (Acar: 1982). Anadolu'nun bilge insanları dokumaları sadece ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmeyip her bir ilmeğine kendine özgü değer, duygu ve irfan katarak günlük yaşam koşullarında doğal malzemeler kullanarak yaşam koşullarını kolaylaştıracak çuvalını, heybesini, çulunu, kilimini, halısını, azık torbasını birer sanat eseri haline getirmiştir (Deniz: 2005). Ata kültürünün izlerini barındıran renk ve desenlerden oluşan yöreye özgü dokumalar günümüzde nerdeyse yok olma noktasında olan sanat ürünleri olarak az sayıda örnekle karşımıza çıkmaktadır (Görgünay: 1984). Modern dünya düzeni, sanayi devrimi ve hızlı tüketim gibi insanın yaşam döngüsündeki değişimler el dokumacılığını olumsuz etkilemiştir. Dünya düzenindeki hızlı değişime uyum sağlamada zorluk çeken birey kültürel değerlerinin de bu hızda değişiminin farkına varamamakta ve kültür kimliği niteliğindeki dokuma ürünlerini kaybetmektedir. El dokumasındaki bu hızlı ve bilinçsiz kayboluş beraberinde ürünlerdeki renk, yanış, malzeme ve kompozisyonlarında günümüze ulaşmasını engellemektedir. Resmi kurum ve kuruluşların iştirakleri ile koruma altına alınmaya çalışılsa da bu oldukça yetersiz kalmakta veya eski dokuma ürünler kayıt altına alınmadığı için dokumalarda kullanılan ata kültürüne özgü geleneksel yöntemler ile ürettiği malzemeler, desen, yanış ve kompozisyon özellikleri kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır (Yağan: 1978). Yörede saha araştırması kapsamında incelenen dokuma örneklerinin büyük bölümünde kullanılan hammadde pamuk, yün, deri ve nadirde olsa devetüyü heybe dokuma örnekleri görülmüştür. Malatya yöresinde; dokumalarda pamuk hammadde olarak kullanıldığı, yörede kale yerleşim alanında geçmiş dönemlerde yoğun pamuk ekimi gerçekleştirildiği ve ekseriyetle hammadde olarak pamuğun yoğun kullanılmasının başlıca tercih sebebinin bu doğrultuda olduğu tespit edilmiştir (Aladağ: 1988). Heybe dokuma örneklerinin desen, yanış, renk ve kompozisyon özellikleri incelendiğinde Malatya yöresinin yakın komşu yörelerden Adıyaman, Sivas, Elâzığ ve Kahramanmaraş civarında yapılan dokuma örneklerinden etkilendiği görülmektedir. Malatya yöresinin komşu yöreler ile olan bu etkileşimin ise en büyük etkeninin nakışlı heybe çeyiz olarak gönderilen kınacı heybesi dokumaların komşu yörelerden gelin alıp verme âdetine bağlı olarak yöreye geldiği ve gelin kız ile gelen heybe örneklerinin kullanılması veya benzer özelliklerinin yorumlanması olduğu tespit edilmiştir (Deniz: 2010). Heybe dokumalarında yoğun bir şekilde kullanılan birbirine benzer desen, renk ve yanış Anadolu'nun birçok yerleşim yerinde dokunan örneklerle benzer özellikler göstermektedir (Deniz:1994). Saha araştırması gerçekleştirilirken yörede karşılaştığımız yanış örneklerinin yöreden yöreye benzer veya aynı yanışın aynı yörenin insanların farklı isimlerle ifade ettikleri tespit edilmiştir. Düz dokumalar kullanılan tekniklerinin ve kullanım amaçlarının benzer olduğu dokumada örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yapılan saha araştırması kapsamında Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan Yeşilyurt yerleşim yerlerine gidilerek yörede

kaynak ve örnek teşkil edecek tüm değerlendirmeler karşılıklı konuşma, fotoğraf, ses kaydı ve video kayıtları yapılmıştır.

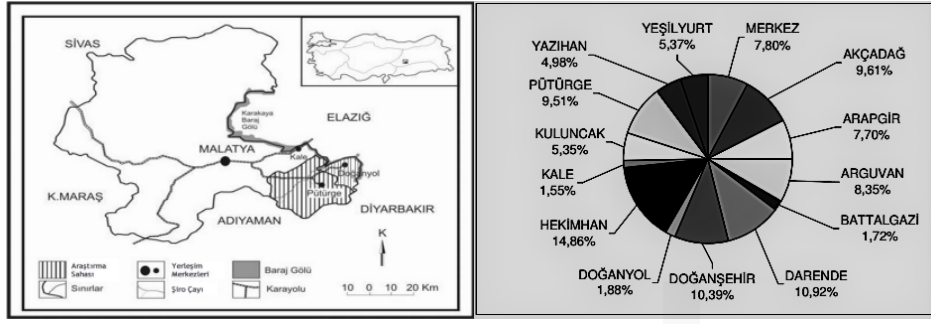
Malatya yöresi dokuma tarihi incelendiğinde önemli bir konuma sahip olan heybe dokumalar konusunda kapsamlı bir bilgi kaynağı oluşturmak ve kayıt altına almak çalışmanın önemli amaçlarından biridir. Malatya yöresinde özellikle kırsal yaşantıda yaygın bir şekilde yer alan düz dokumalardan biri olan heybe dokuma örnekleri, konu özelinde kaynak teşkil edecek kişilerden alınan bilgiler doğrultusunda kullanım amaçları, teknik, renk, desen, yanış, malzeme ve yöre özgü adlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Kadim medeniyetimizin kaybolmaya yüz tutmuş düz dokuma örnekleri ve Anadolu atlı kültür yaşantısının vazgeçilmezlerinden olan heybe dokuma örneklerinin Malatya yöresindeki gelişim evrelerinin tespitinin yapılarak belgelenmesi düşünülmektedir. Malatya yöresinde yapılacak olan kapsamlı saha araştırması ile dokuma örneklerinin tespiti, belgelenmesi, belgelerin tasdiki, gelişim süreci içerisinde değişim çizgisinin saptanması, dokumaların kompozisyon şemalarının çıkarılarak gruplandırılması ve bu dokuma örneklerinin kompozisyon özellikleri açısından ikonografik bağlamda incelenerek belgelenmesi amaçlanmaktadır.

Malatya yöresi heybe dokumaların eski dönemlerde yöre insanının gündelik yaşantısında hangi iş ve işlevlerde kullanım alanına sahip olduğu belgelenmeye çalışılmıştır. Saha araştırması kapsamında ulaşılan heybe dokumaların teknik özellikleri belirlenerek yöre insanının yaygın ifade dili ve bunlara verdikleri yöresel isimler tespit edilmiştir. Yörede yaygın kullanılan heybe dokumalarda işlenen desenlerin ve desen kompozisyonlarının yöresel kullanım isimleri belirlenmiştir. Malatya yöresi heybe dokumalarının teknik, uygulama, desen ve kullanım alanı olarak diğer yörelerle benzerlik ve yöreler arası farklarının karşılaştırılması hedeflenmiştir. Konu kapsamında Malatya yöresi heybe dokumaları Malatya yöresi merkez ve merkeze bağlı on üç yerleşim yeriyle sınırlandırılmıştır. Malatya yöresi düz dokumaları kapsamında kaynaklar incelenip detaylı literatür taraması ve konu kapsamında belirlenen yerleşim yerlerinde saha araştırması yapılarak kaynak kişilerle karşılıklı görüşme tekniği uygulanmıştır.

2. Malatya'nın Coğrafi Konumu Ve Kısa Tarihçesi

Malatya İli sınırı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, Fırat Havzası'nın geleninden Yukarı Fırat bölümüne uzanan alanda yer alır. Sınırları Hatay bölgesinden Maraş çöküntü oluşunun kuzey ucunda; Tohma, Kuruçay ve Fırat havzası vadileri ile bunları çevreleyen dağlar ve platolar üzerine yayılan ilin topraklarının yüzölçümü toplamı 12.412 km²'dir. Malatya İli, Sultan Suyu ve Sürgü Çayı vadileriyle Akdeniz'e, Tohma Vadisi'yle İç Anadolu'ya, Fırat Vadisi'yle Doğu Anadolu'ya açılan il alanı, üç bölge arasında bir geçiş koridoru oluşturur (Atalay:2002).

Tarihi itibarıyla Malatya, geçmiş dönemlerden bu zamana Anadolu'nun ve Ortadoğu bölgesinin birbirine olan stratejik geçişi için önemli bir bağlantı noktasındadır. Geçmiş dönemlerde dilinen Doğu üzerinde en eski ulaşım yolu; Malatya - Sivas üzerinden oradan Erzurum'a, buradan da Kafkasya'ya uzanan bu doğu sınır yoldur. Bu geçiş yoluna, Karasu-Aras yolu olarak adlandırılır. Diğer taraftan Güneydoğu'ya, Malatya ve Diyarbakır geçiş güzergâhıyla Mezopotamya'ya devam eden yol tarihte önemli bir yer tutar. Malatya'dan doğuya doğru uzanan Murat, Karasu-Van Gölü diğer doğal bir geçiş güzergâhı önemli bir yoldur. Bu yollardan farklı olarak ise Güneyden gelip oradan Malatya'da bağlanan Malatya-Kahramanmaraş arasında bulunan Torosların çok keskin göründükleri bir alanda, akış yönleri farklı vadilerin takip ettiği doğal bir koridor olarak yol boyunca kesif bir yol uzanmaktadır. Malatya ilinin Güneyinde dağlar arasında bulunan bir başka yol, bölgeye sınırı olana Adıyaman üzerinden devam eden oradan Urfa bölgesini Malatya'ya kavuşturur ve bir birine bağlantı sağlar (Aladağ:1998).

Görsel 1. Malatya İl Haritası ve İlçe Nüfus Yüzde Grafik Dağılımı (TMO:2012).

Malatya, kuruluş tarihinden başlanarak ve Malatya isim itibarıyla, başlangıç sürecinden günümüze kadar büyük bir değişikliğe uğramadığı genel dokusunu koruyan Anadolu şehirlerinin genelini özelliklerini barındıranlardan birisidir. Kültepe vesikalarında "Melita" adlandırmasıyla görülen Malatya'dan, Hitit tarihi araştırmaları vesikalarında ise "Maldia" olarak bahsi geçmektedir. Tarihte Asur imparatorluk devri arşiv vesikalarında ise adı Meliddu, Melide, Melid, Milid, Milidia olarak isimlendirildiği geçmektedir. Urartu kaynakları incelendiğinde ise Melitea olarak adlandırıldığı görülmektedir. Malatya kelimesi kökleri araştırıldığında Hititçe "bal" anlamına gelen "Melid"den türemiş olabileceği anlaşılmaktadır. Hitit hiyeroglif kitabeleri ele alındığında Malatya şehri, büyük bir öküz başı ve öküzün ayağı ile ifade edilmektedir (Kınal: 1962).

Malatya merkez ve merkeze bağlı bulunan Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darend, Doğanşehir, Doğanyol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazihan ve Yeşilyurt ile on üç yerleşim alanına sahiptir.

3. Malatya Yöresi Ve Dokumacılık Tarihi Gelişimi

Kazılarda ele geçen dokuma parçaları ile tezgâh ağırlığı vb. buluntulara göre, "Anadolu'da dokumacılığın Neolitik devirde başladığı, Kalkolitik devirde fazla bir değişiklik görmeden Neolitik çağdaki geleneğini sürdürdüğü, İlk (Erken) Tunç devri ile beraber gelişimin hızlandığı kabul edilmektedir (Görgünay:1984). Özellikle Truva'da (Troia) bulunan ağırlıkların pişirilmemiş topraktan yapıldığı dikkat çekicidir. Dokumacılıkta yünün kullanılması ise 6000 yıllarına dayanmaktadır. Keten dokuma ise Tunç devrinden itibaren görülmektedir (Gönül:1956). M. Ö. II bin yıllardan itibaren dokumacılık iyice gelişmiştir. Yazılı belgelerden kumaşın nasıl dokunduğunu ve dokuma isimlerini öğrenmekteyiz. M. Ö. I. bin yıllarında ise dokumacılık hakkındaki bildiklerimiz çoğalmaktadır (Görgünay:1987). Bu dönemlerde genellikle yatay ve dikey tezgâhların kullanıldığı kabul edilmektedir (Acar: 1982).

Görsel 2. Tarak (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Görsel 3. Dokuma Aletleri (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Özellikle boyalı vazolar üzerindeki dokuma ile ilgili resimler bu konuya aydınlık getirmektedir (Fazlıoğlu:1997). Anadolu'da dokumacılık Küçük Asya adı ile anılan Anadolu, Asya ile Avrupa arasında kalan üç tarafı denizlerle çevrilmiş ve sıradağlar ile çeviri olarak korunmuş bir yarımada şeklindedir. Çeşitli iklimi, çeşitli coğrafi bölgelere sahip

olması, zengin doğal kaynakları ile küçük bir kıta görünümündedir. Tarih boyunca değişik kökenli insan topluluklarının göçlerine uğraması sonucunda bölgesel kültürlerden oluşan büyük ve renkli uygarlıkların kurulmasına ev sahipliği yapmıştır (Uzunoğlu: 1983).

Anadolu dokumacılığının 8500 yıl önce varlığından söz edilmektedir. En son Urfa Göbekli tepedeki kazılar Anadolu'da M.Ö. 10.000'den bu yana insan yerleşiminin varlığını ortaya koymaktadır. Günümüzde örneklerine rastlanılan geleneksel dokumacılığın Anadolu'da köklü bir geçmişi olduğu görülmektedir (Atalayer: 2012). Dokumacılık Anadolu'ya yerleşmiş her kültürden insanı ortak bir uğraşta birleştirmiş, günlük uğraşların belirlenmesinde, toplumsal uyumu sağlamada önemli rol oynamıştır (Yağan:1978).

Görsel 4. İp Eğirme İğ-Taşı (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Görsel 5. Dokuma Tezgahı (Bozdağ Kişisel Arşiv)

1979 tarihinden 1986 yılları arasında kazı çalışmalarını yürüten Pirot, Caferhöyük arkeoloji çalışmaları, Aslantep ve Değirmen-tepe kazıları, sonucu raporlanan dünyanın ilk sayılan heykel örneği olarak bilinen, beyaz kireçtaşı kullanılarak yapılmış olan küçük figüratif şekilleri, M.Ö. 7000 yılına dayandırılılabileceği tarihlenmektedir. Bu kazılarda seramik parçaları, boncuk, savaş aletleri, dokuma parçaları ve birçok dini eser çıkarılmıştır. Kazı sonrası sergilenmek üzere gün yüzüne çıkarılan bu eserler şu anda Malatya müzesi tarafından korunmakta ve sergilenmektedir (Ufuk:1984).

Malatya yöresi düz dokumalarıyla ünlüdür. Özellikle kilim, zili ve cicim türü dokumalar yaygındır (Deniz:2010).Malatya yöresi düz dokumalarda, yakın çevredeki, Sivas, Maraş, Gazi Antep, Elazığ, Diyarbakır yöresi dokumalarının etkisi görülür. Daha uzakta bulunan Konya, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Aksaray yöresi dokumalarının dikkat çeker. Bunun, daha çok aşiretler arasındaki akrabalıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Dulkadir:1992).

4. Heybe Dokuma

Halkın en çok kullandığı dokumalardandır. Tarlaya çalışmak amacıyla gidenlerin veya ihtiyaçları olan öteberinin temini için çıkanların omuzlarına aldıkları veya heybenin orta tarafındaki yırtık kısımdan boyunlarına geçirip, ön veya arkalarında taşıdığı dokumalardır (Deniz:2010).Bu heybeler kullanım özelliklerine göre dokuma, malzeme ve desen yönünden farklılık gösterebilir (Önder:1991). Heybelerin yaygın kullanımı, içerisinde gıda, öteberi vb. herhangi bir materyal taşımak için omuz kısmına atılarak kullanılan ve çift taraflı cebi olan bir dokuma ürünüdür. Heybeler aynı zamanda atın terkinde veya insan sırtında kullanılmak üzere farklı ebatlarda dokunmaktadır. Hayvan sırtında taşımak için orta alanı sırta taşınan heybelere oranla uzun tutulur (Deniz:1994). İnsanlar tarafından taşınan heybeler boyundan geçirilip, heybe gözlerinden her biri, ön ve arka tarafa kolay bir şekilde almak için orta yeri açık (yarık) olacak şekilde dokunur. Heybeler taşıma amaçlarına göre boyun heybesi, at heybesi olarak isimlendirilir. Bu heybeler genelde ön yüzleri yöreye ait yanışlar ile süslenir (Deniz: 2005).

Görsel 6. Düz Dokuma Heybe Örneği, Akçadağ, Çoban Uşağı Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

İçine malzeme konulup taşınması için yapılmış olan heybelerin bazılarının orta kısmı dokunurken yarı dokunur. Heybedeki yarı dokunmuş kısım eşek ya da atın semerinin kaşına gelecek şekilde yerleştirilir. Bazı heybeler, hayvanın silkelene veya irkilmesi esnasında heybenin iç kısmındaki eşyaların dökülmesini önlemek için, kapak mahiyetinde olmak suretiyle ağız kısmı uzun olarak dokunmuştur (Ergüder:2009). Heybe dokumalarının üzerine yöreye özgü yanlışlar ve nazar değmesine ya da uğursuzluğa iyi geldiğine inanılan boncuk, deniz kabuğu, deve dişi dikilir. Heybe dokumalarında özellikle, at üzerinde kullanılan örnekler incelendiğinde çok süslü olduğu görülmüştür (Pekin:1974).

5. Malatya Yöresi Heybe Dokumalarının Desen Renk Ve Yanış Özelliklerinin İncelenmesi

5.1. Heybe Dokumalarının Desen ve Yanış Özellikleri

Malatya yöresi düz dokumaları yaygınlığında ünlüdür (Deniz:2010). Özellikle yörede parmak, sandık, göbek, göl, koçboynuzu, çengel, gılç, pıtrak, küpe ve bereket yanlışlarının yaygın olarak kullanıldığı gözlenmiştir (Deniz:1994). Alan araştırmasında yanlışların yöresel ifadeleri ve yöreler arası aynı yanlışların farklı isimlerle adlandırıldığı tespit edilmiş. Gündüzbey ilçesi köyleri araştırıldığında Adıyaman yöresinde de yaygın olarak kullanılan çengel yanlışına cengelo, cenge olarak adlandırdıklarını, Sivas yöresine sınır komşusu olan Hekimhan yöresinde ise bu yanlışın çengel, çakmak, eğri olarak isimlendirdikleri tespit edilmiştir. Malatya yöresi heybeleri insanların kullanımı, binek hayvanlarda kullanılmak üzere dokunmasının yanı sıra dekoratif amaçlı dokunan örnekleri de tespit edilmiştir. Malatya evlerinde avlu denilen ve avluya açılan çift kanatlı veya tek kanatlı kapılar vardır (İskenderoğlu:2009).Avluya açılan bu kapıların sağ veya sol tarafındaki ahşap direklerin üzerine asılmak suretiyle konan ebatları küçük dekoratif amaçlı heybe örnekleri de çalışma sahasında kaydedilmiştir.

Görsel 7. Halı Dokuma Heybe Örneği, Pütürge, Tepehan Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Görsel 8. Düz Dokuma Heybe Örneği, Akçadağ, Çoban Uşağı Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Malatya yöresi heybe gözü denilen kısım ve ağ parça kenarları genellikle ince bir suyolu veya çengel motifleriyle çerçevelemiştir. Heybede bulunan sulara S kıvrımlı dal bağlantılı yaprak, dallar ve çiçek, bereket, küpe, sığır sidiği, göz, çarpı, geçmeli geometrik formda klasik dokuma yanırları sıklıkla yer alır. Malatya yöresinde atlarda kullanılmak üzere saraçlı heybe örnekleri de tespit edilmiştir. Atlı kültür olarak bilinen Türkler atlarına her zaman özel bir ihtimam ve hassasiyet göstermiştir (Acar:1982). Tarihte saraçlık zanaatı 20. yüzyıl son çeyreğine kadar hatta son çeyreği de dâhil çok önemli bir zanaat kolu olarak yerini her zaman korumuştur. Heybelerin sağlamlığını, kullanım heybenin ömrünü uzatmak, eskimesini geciktirmek, heybeleri daha kullanışlı ve dokumayı gösterişli hale getirmek için heybelerin kenarlarına deriden saraçlama uygulamaları yapılmıştır. Heybe saraçla uygulaması; heybe tabanı, heybe gözlerinin ağız kenarları, göz kapakları, dış kenarlar ve ağ parçası kenarlarının meşin-deri bantlarla kaplanması işlemi olarak adlandırılır. Heybelerde kullanılan deri bantlar sade veya süslü dikişlerle bezenerek sıkıca tutturulmuştur (Akalm: 1993).

Görsel 9. Düz Dokuma Heybe Örneği, Arapgir, Serge Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Görsel 10. Düz Dokuma Heybe Örneği, Arapgir, Serge Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

5.2. Heybe Dokumaların Renk Özellikleri

Malatya yöresinde dokumalar kırmızı, kahverengi, mavi siyah ve beyaz renkler karakteristiktir (Deniz:2010). Malatya yöresi heybe örneklerinde yoğunlukla kırık beyaz, kahverengi, yünün kendi doğal rengi, kırmızı rengin değerleri, mat sarı, turuncu, mavi, yeşil, bazı örneklerde ise mor renk kullanımı örneklerde tespit edilmiştir. Yörelere arasında bazı renkler daha ağırlıkta kullanılırken bazı renkler daha az tercih edilmiştir

Görsel 11. Düz Dokuma Heybe Örneği, Darende, Gökçeören Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Pütürge yöresinde heybe dokumalarda kırmızı renk kullanımı daha yaygın olduğu tespit edilirken Darende yöresinde yünün kendi doğal renginde dokuma örnekleri yaygın olarak tespit edilmiştir. Renkler eski reçetelerle bitki köklerinden elde edilen boyama yöntemi kullanıldığı bir dönem yöreye gelen çerçi veya yöreye belirli dönemlerde gelen boyama ustaları tarafından boyandığı son dönemlerde ise Malatya merkez de bulunan boyahanelerde boyatıldığını kaynak kişiler ifade etmişlerdir.

Görsel 12. Düz Dokuma Heybe Örneği, Darende, Günpınar Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

5.3. Heybe Dokumalarında Kompozisyon Özellikleri

Malatya yöresi heybe dokuma örneklerinin kompozisyon özellikleri incelendiğinde; yoğun olarak geometrik süslemeleri uygulandığı dikkat çekmektedir. Saha araştırmasında görülen dokuma örneklerinde yaygın kullanım olarak ortada büyük baklava ve ya yörede çengelli baklava olarak adlandırılan yatay üçgen geometrik süsleme ve bunu takip eden küçük dikey kare, dikey küçük üçgen formlu kompozisyon düzeni örneklerde dikkat çekmektedir. Tespit edilen bazı örneklerde heybe gözü desenleri “köşe-göbek” denilen göbek yörede göl olarak ifade edilen bezemeleri oval veya dairesel şemse formları, dörtgen, sekizgen, sekiz kollu yıldız biçimli madalyonlar, son dönemlere bozulmuş yıldız formları çelenk veya çiçek buketi şeklindedir. Heybelerdeki birbiri içine geçmiş veya tek olarak kullanılan geometrik dolgulu bezemelerin iç kısımlarına çiçekli bitki, rozet, yıldız, muska vb. motiflerle doldurulmuştur. Heybelerde sıklıkla kullanılan köşebentler çeyrek madalyon veya yarım göl kullanımı birbirine benzer özelliكتedir. Bazı farklı örneklerde köşelerde rozet vb çiçekler dolgu motifler kullanıldığı görülmektedir. Heybe dokumaların ara parçalarında ise rozet, muska, göz, yıldız, sığır sidiği, sandık veya hayat ağacı gibi yöreye has bazı motifler yer almaktadır.

Görsel 13. Düz Dokuma Heybe Örneği, Hekimhan, Mollaibrahim Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

Görsel 14. Düz Dokuma Heybe Örneği, Yazıhan, Sinan Köyü, (Bozdağ Kişisel Arşiv)

6. Sonuç

Kadim bir geçmişi olan bu topraklar sayısı azımsanamayacak kadar medeniyete ev sahipliği yapmış bunun yanında çok zengin ve çok boyutlu bir medeniyet tasavvuru miras bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca Anadolu topraklarında oluşan bu tasavvur birçok sanatın varlığının temelini teşkil etmektedir. Bir kültür hayatının ebediliği şüphesiz sanatının kendine özgü kültürel atmosferinin kültür tasavvuru ile olan zenginliğinde yatmaktadır. Asırlar boyunca ilmik ilmik dokunan bu kültür zenginliğini en güzel şekilde yansıtan sanat eserlerinden biride dokuma sanatıdır. Dokuma sanatı sadece sanat eseri niteliği taşımaz adeta bir kültür taşıyıcısıdır. Dokunduğu coğrafyadan bir başka coğrafyaya kültürün göze çarpan ifade biçimi olmakla birlikte, yaşayış, inanç, değer kıssaca hayatımızın her alanında görülen değerlerin görsel olarak hayat bulmuş halidir.

Maalesef son dönemlerde gelişen veya gelişmekte olan toplumların genelinde görülen dünya ile birlikte hareket etme anlayışı adına modern toplum olgusu dedikleri kavramın toplumlarda doğru anlamlandırılmaması sorunsalı kadim kültürlerin değerlerinin ve sanatlarının korunamamasını hızlandırmaktadır. Modern toplum olmak evrensel nitelikleri taklit değil tam tersi yaşadıkları kültürden beslenip gelenekten evrensele uzanan çizgiyi kendine özgülükle ulaşmanın şuurunu idrakle mümkün kılmaktır.

Geleneksel kültürümüzün bir parçası olan dokumalar evrensel değerler karşısında son dönemlerde hak ettiği değeri bulamamakta, bununla birlikte yörelerin dokuma özellikleri desen, renk, yanış ve kompozisyon olarak yok olmaktadır. Hızlı bir şekilde Malatya yöresi dokumaları da bu yok olma süreci içerisinde yer almaktadır. Malatya yöresi dokumalarının; özüne uygun olarak dokunduğu yöre, desen, yanış, renk, kompozisyon özellikleri ve yörede kaynak kişiler korunmalı ve kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Bu çaba sadece Malatya yöresiyle sınırlı kalmayıp dokuma kültürümüzün özüne uygun olarak, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden yeniden gündeme getirilmesi gerekmektedir. Kültürünü tanıyan, kültürüne sahip çıkan milli ve manevi değerlerin doğru bir şekilde araştırılması, incelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması araştırmanın nihai amacıdır.

Kaynakça

- Acar, B. (1982). *Kilim, Cicim, Zili, Sumak Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul.
- Ağaldağ, S. (1988). En Eski Çağlardan Bizans dönemine kadar Malatya Tarihi, *Doktora Tezi*, Konya, Sh.34-35
- Akçadağ, G. (2016). *Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri*. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı 9, s. 185-206.
- Aslanapa, O.(1987). *Halı Sanatının Bin Yılı*. Eren Yayıncılık. Ankara
- Atalay, İ. (2002). *Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri*, Sh. İzmir.
- Atalayer, G (2012). Anadolu'da Yaşayan Dokumacılığın İzleri Üzerine. *I. Uluslararası Yöresel Bez Kongresi Bildirileri*, İstanbul.
- Deniz, B. (1994). Anadolu-Türk Dokuma Sanatında Cicim. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7

- Deniz, B. (2005). Anadolu - Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14
- Deniz, B. (2010). *Anadolu-Türk Halı Sanatının Serüveni-I*. Sanat Dergisi, 0 (7) , 24-46.
- Erberk, M.(2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara.
- Ergüder, A. A. (2009). *Kars Yöresi Düz Dokumaları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doctoral dissertation, Doktora Tezi), Erzurum).
- Esin, U.(1984). *V. Kazı Sonuçları Raporu*, Ankara.
- Gögebakan, G. (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516- 1560)*. Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya.
- Gönül, M.(1956).Türk Halı ve Kilimlerin Teknik Hususiyetleri, *Türk Etnografya Dergisi*, S.1, Ankara, s. 81-82.
- Görgünay, K, N.(1984). *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*.
- Görgünay, K,N. (1987). Anadolu'da Cecim Çeşitleri. *II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*, C.5 Ankara.
- Gündoğdu, H. (2002). Tarihi Türk Halıcılığı, *Türkler ansiklopedisi*. C.8
- İbrahim, F. (1977). *Eskiçağda Dokuma*. Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, s.2-28.
- İskenderoğlu, L. (2009). Malatya Evlerinin Kapı Tokmakları. *Sanat ve İnsan Dergisi*, s.51.
- Karaer, H. (2012). *Malatya Bibliyografyası*. Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Kınal F.(1962). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara.
- Uzunoğlu, E. (1983). Anadolu Medeniyetleri Avrupa Konseyi 18. *Avrupa Sanat Sergisi*. İstanbul: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yağan, Ş.Y. (1978). *Türk El Dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaynak Kişiler

- B. Bayram Güngör, Uzman Tarihçi, Malatya-Yeşilyurt/2022
- Döne Kalın, Ev Hanımı, Malatya-Hekimhan, Mollaibrahim Köyü/2022
- Fatma Kutlu, Ev Hanımı, Malatya-Akçadağ, Çoban Uşağı Köyü/2021
- Fatıma Söylemez, Ev Hanımı, Malatya-Yeşilyurt/2022
- Hüseyin Söylemez, Emekli Belediye Nüfus Memuru, Malatya-Yeşilyurt/2022
- Metin Sözen, Emekli Muhtar, Malatya-Darendede, Günpınar Köyü/2021
- Murat Canpolat, Öğretmen, Klimatoloji Uzmanı, Yeşilyurt/2022
- Mustafa Kabul, Çoban Uşağı Muhtarı, Malatya-Akçadağ, Çoban Uşağı Köyü/2021
- Seher Aslan, Ev Hanımı, Malatya-Yazıhan, Sinan Köyü/2022
- Zeynep Karakula, Ev Hanımı, Malatya-Akçadağ, Bahri Köyü/2022